

УДК 349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.18>orcid.org/0000-0001-9335-5270

© Цуварев О.Ф., 2023

О.Ф. Цуварев**ГЕНЕЗА СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ
ТРУДОВОГО ПРАВА****O. Tsuvarev****GENESIS OF SOCIAL FUNCTION
OF LABOR LAW**

Анотація. Метою статті є окреслення концептуального змісту соціальної функції трудового права та характеристика її як центрального засобу досягнення соціальної справедливості. Зроблено акцент на необхідності реалізації соціального призначення трудового права. Проаналізовано поняття соціальної справедливості та соціального призначення. Висвітлено досвід європейських країн щодо застосування положень соціальної справедливості та гідної праці. Визначено проблеми, які виникають при реалізації соціальної функції у сфері трудових правовідносин. Функції права виокремлено як основні напрями впливу права (прояв якостей та специфіки) на суспільні відносини, з метою їхнього регулювання, для втілення в життя його соціального призначення. Функції трудового права визначаються як діяльність права з ефективного врегулювання відносин, які виникають у процесі реалізації людиною права на працю та всіх пов'язаних з цим обставин, для становлення атмосфери соціальної справедливості. Зроблено висновок про те, що соціальна функція трудового права виражається в установленні та реалізації певних соціальних гарантій та стандартів, заснованих на соціальній справедливості, соціальній безпеці, соціальному партнерстві та гідній праці. Відзначено тенденція розширення сутнісного змісту соціальної функції завдяки її направленості на професійний розвиток працівника, упровадження нових стандартів та гарантій. Зазначено, що на сучасному етапі соціальна функція трудового права має бути спрямована, крім іншого, на досягнення справедливих та збалансованих відносин між працівником та роботодавцем, що передусім стане позитивним забезпеченням стабільності ринку праці. Автор наголошує, що найбільш важливим є те, що існує прямий причинно-наслідковий зв'язок: ефективна реалізація соціальної функції трудового права – соціальна справедливість. На глибоке переконання автора ефективна реалізація соціальної функції трудового права є центральним засобом досягнення соціальної справедливості.

Ключові слова: трудове право, функції трудового права, соціальна функція трудового права, соціальне призначення права, трудові відносини, працівник, роботодавець, гарантії, право на працю, трудові права, гідна праця, справедливість.

Annotation. The purpose of the article is the study of the concept of the social function of labor law, its features and development trends. Emphasis is placed on the need to implement the

social purpose of labor law. The concepts of social justice and social purpose are considered. The experience of European countries regarding the application of the provisions of social justice and decent work is highlighted. The problems that arise in the implementation of the social function in the field of labor relations are determined. The functions of law are defined as the main direction of influence of law (manifestation of qualities and specificity) on public relations, in order to regulate them, for the implementation of its social purpose. The functions of labor law are defined as the activity of law for the effective regulation of relations that arise in the process of a person's realization of the right to work and all related circumstances, to create an atmosphere of social justice. It is concluded that the social function of labor law is expressed in the establishment and implementation of certain social guarantees and standards based on social justice, social security, social partnership and decent work. There is a tendency to expand the essential content of the social function due to its focus on the professional development of the employee, the introduction of new standards and guarantees. It is noted that at the current stage, the social function of labor law should be aimed, among other things, at achieving fair and balanced relations between the employee and the employer, which in turn will be a positive guarantee of the stability of the labor market. The author emphasizes that the most important thing is that there is a direct cause-and-effect relationship: effective implementation of the social function of labor law - social justice. The author strongly believes that the effective implementation of the social function of labor law is the central means of achieving social justice.

Key words: labor law, functions of labor law, social function of labor law, social purpose of law, labor relations, employee, employer, guarantees, right to work, labor rights, decent work, justice.

Постановка проблеми. Соціальна функція, у тому чи тому вигляді, була властива трудовому праву з моменту його виникнення та становлення. Водночас, відношення до соціальної функції та її мети в різні етапи розвитку трудового права, і з боку держави, і з боку наукового товариства, було різним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, щодо соціальної справедливості та соціальної функції трудового права неодноразово порушувалося в науці трудового права та досліджувалося в працях О.І. Процевського [1], О.О. Коваленко [2], Г.І. Чанишевої [3], Л.П. Шумної [4], А.М. Лазаренко [5], Л.Ф. Купіної [6] та інших.

Однак, урахувуючи домінуючий вплив соціальної функції трудового права на досягнення соціальної справедливості та крайню необхідність прийняття нового, фундаментального нормативно-правового акту з регулювання відносин у сфері праці наявна потреба окремого наукового дослідження цього питання.

Мета статті. Метою статті є окреслення концептуального змісту соціальної функції трудового права та характеристика її як центрального засобу досягнення соціальної справедливості.

Вклад основного матеріалу дослідження. Виникнення та становлення трудового права цілком відповідало духу часу та новим цивілізаційним викликам у сфері праці.

«Виникнення трудового права, – зазначає О.О. Коваленко, – було довгоочікуваною реакцією суспільства на тогочасний запит розвитку виробництва... Ідеться про загальновідомі історичні факти, які можна відобразити у вигляді такого ланцюга: промисловий переворот у 60 рр. 18 ст. у Великій Британії, що поступово охопив інші країни (тобто перехід від мануфактурного виробництва до машинного) → виникнення фабрично-заводського пролетаріату → протистояння праці та капіталу → необхідність у ефективному інструменті впливу на відносини праці та капіталу як наслідок неспроможності впливу на трудову дисципліну заходами примусу → виникнення трудового права» [7].

Так само й після виникнення трудового права, проходив дуже складний та поступовий процес його становлення та розвитку.

Це не дивно, адже трудове право регулює дуже складну структуру суспільних відносин, воно направлене на нормування, по суті, протилежних інтересів – роботодавця та працівника.

А враховуючи, що сама природна специфіка людини, для забезпечення її життєдіяльності, безальтернативно направлена на працю, значення трудового права важко переоцінити.

Недаремно О.І. Процевський визначає працю самою суттю людини, тим самим підкреслюючи основоположний характер трудових прав [8, с. 101].

«Трудові права, – зазначає В.М. Андріїв, – є достатньо розгалуженою системою можливостей, завдяки яким людина може реалізувати свої здібності та забезпечити собі гідне існування і розвиток» [9, с. 12].

Ураховуючи вище викладене, праця, трудове право займає центральне місце в житті кожної людини. І сприйняття цього факту вимагає чіткого розуміння специфіки та суті трудового права.

Безумовно, головною ознакою та унікальністю трудового права є те, що це передусім право соціальне.

Соціальну направленість та вплив трудового права на суспільні відносини як найкраще можна дослідити завдяки його функціям.

Так, слово «функція» (лат. «functio») в перекладі з латині означає «здійснення», «виконання», «діяльність» та інше.

«Функції, – зазначає О.І. Процевський, – відображають основні напрями та властивості права на трудові відносини і поведінку людей у процесі праці. У цьому їх основне призначення» [1, с. 58–59].

Функції права – це основні напрями «впливу права (прояв якостей та специфіки) на суспільні відносини, з метою їх регулювання, для втілення в життя його соціального призначення» [10, с. 79].

Відповідно, функції трудового права – це «діяльність права з ефективного врегулювання відносин, які виникають в процесі реалізації людиною права на працю та всіх пов'язаних з цим обставин, для становлення атмосфери

соціальної справедливості... До системи функцій трудового права доцільно залучити:

- 1) загально-соціальні функції трудового права: економічну, політичну, психологічну та ідеологічну функцію;
- 2) загально-юридичні функції трудового права: регулятивну, охоронну, інформаційну та орієнтаційну;
- 3) спеціальні функції трудового права: соціальну, виробничу, захисну та виховну» [10, с. 80].

Ураховуючи соціальне призначення права, соціальна функція посідає центральне місце в системі функцій трудового права та набуває нового смислового навантаження.

Тож, більш детально проаналізуємо це питання.

Деякі вчені студіюють соціальну функцію трудового права як забезпечення засобами трудового права соціальної політики держави у сфері праці, заснованої на соціальній справедливості й соціальній безпеці [11, с. 24].

М.І. Іншин зазначає, що соціальна функція проявляється через соціальну політику і є системою цілей і засобів для досягнення державою добробуту суспільства [12, с. 10].

Н.Б. Болотіна зазначає, що соціальна функція спонукає розвитку прав людини у сфері праці [13, с. 93].

«У розвинутих промислових країнах, – зазначає В.І. Прокопенко, – досить часто замість терміна «трудове право» вживається термін «соціальне право» [14, с. 25]. У цьому контексті О.В. Стасів наголошує на важливості імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері трудових відносин до національного законодавства [15, с. 178].

Ми цілком погоджуємося з науковцями, які сприймають соціальну функцію домінуючою функцією трудового права та вважають її однією із ознак всієї галузі трудового права (поряд із методом правового регулювання та принципами права) [16, с. 124].

Таким чином, «соціальна функція виражається у встановленні та реалізації певних соціальних гарантій та стандартів, заснованих на соціальній справедливості й соціальній безпеці (мінімальний рівень заробітної плати, максимальна тривалість робочого часу, створення рівних умов на ринку праці, гарантійні та компенсаційні виплати, організація діяльності з урахуванням сучасних форм господарювання, державна підтримка» [10, с. 84], безпечні умови праці, соціальні гарантії, зайнятість і соціальна стабільність у сфері трудових відносин, заборона будь-якої форми дискримінації тощо).

Спостерігається тенденція розширення сутнісного змісту функції завдяки «направленості на професійний розвиток працівника, упровадження нових стандартів та гарантій» [10, с. 84].

На новий рівень виходить таке явище, як «соціальне партнерство». «Соціальне партнерство, – зауважує І.О. Лосиця, – як система колективних відносин у соціально-трудовій сфері охоплює не тільки питання застосування найманої праці, а й більш широкий спектр питань соціальної сфери: питання зайнятості, оплати праці й доходів населення, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та ін.» [17, с. 108].

На думку А. І. Кудряченка, «соціальне партнерство – це дієва форма регулювання соціально-трудових відносин, яка постала внаслідок еволюції суспільства й у результаті якої непримиримі класові протистояння трансформуються в протиріччя та конфлікти значно нижчого рівня, що вирішуються організаціями–профспілками і об'єднаннями роботодавців за умов контролю держави» [18, с. 135].

Наразі важливим є таке явище, як ступінь соціальної безпеки працівника.

С.В. Вишневецька зазначає, що «під соціальною безпекою працівника розуміють стан захищеності особи від можливих ризиків, пов'язаних з порушенням її життєво важливих інтересів у сфері соціальних прав і свобод (права на життя, на працю і її гідну оплату, на професійну освіту, лікування, відпочинок, гарантований соціальний захист з боку роботодавця) під час трудової діяльності» [19, с. 245].

Також набуває актуалізації принцип гідної праці. «Зараз, – зазначає О.О. Коваленко, – особливо гостро відчувається потреба в з'ясуванні природи, сутності права на працю для того, щоб розвивати та вдосконалювати трудове право в напрямі, яке б ґрунтувалося на принципах демократії, гуманізму та справедливості, проголошених у Конституції України та втілювало б ці принципи в реальне життя головного творця усіх матеріальних та духовних благ цивілізації – працівника» [20, с. 40].

Таким чином, соціальна функція трудового права виражається у встановленні та реалізації певних соціальних гарантій та стандартів у сфері трудових відносин, заснованих на соціальній справедливості, соціальній безпеці, соціальному партнерстві та гідній праці.

Ураховуючи вищевикладене, концептуально важливим є те, що в цивілізаційних процесах від ефективної реалізації соціальної функції трудового права (можливості та якості реалізації людиною своїх природних здібностей до праці) певною мірою залежить досягнення соціальної справедливості.

У цьому контексті необхідно зазначити таке:

І.П. Жигалкін поділяє принципи трудового права на: «фундаментальні (базові), загальні й спеціальні. Фундаментальними є ті, що лежать в основі всього трудового права як загальнообов'язкового соціального регулятора трудових і пов'язаних із ними відносин. Вони є втіленням найважливіших цінностей, притаманних цій галузі права. До них належать гуманізм, соціальна справедливість і рівність» [21, с. 14].

Науковець наголошує, що «категорія «соціальна справедливість» відображає не тільки можливий ідеальний стан, а й фактичні умови життя» [21, с. 375].

Повністю підтримуємо вищезазначену позицію та наполягаємо на безальтернативному сприйнятті соціальної справедливості єдиною гідною конструкцією для життя суспільства та людини в ньому.

Крім того, наголошуємо, що соціальна справедливість – це вигідно, в економічному вираженні [22].

Сама ідея, про причинно-наслідковий зв'язок: соціальна функція трудового права – соціальна справедливість, вбачається в актах Міжнародної організації праці (далі – МОП) та Європейського Союзу (далі – ЄС).

У статуті МОП зазначено, що «загальний та міцний мир може встановлюватися тільки на основі соціальної справедливості» [23].

Спонукаючи досягнення соціальної справедливості, на думку МОП, може, наприклад: «регламентація робочого часу, включаючи встановлення максимальної тривалості робочого дня та робочого тижня; регламентація набору робочої сили; боротьба з безробіттям; гарантії заробітної плати, що забезпечує задовільні умови життя; захист трудящих від хвороб, професійних захворювань та від нещасних випадків на виробництві; захист дітей, підлітків та жінок; установлення пенсій по старості та інвалідності; захист інтересів трудящих, які працюють за кордоном; визнання принципу рівної оплати за рівну працю; визнання принципу свободи об'єднання; організації професійного та технічного навчання та інших заходів» [23].

У Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці, ухваленій Міжнародною конференцією праці на її вісімдесят шостій сесії в Женеві, 18 червня 1998 року зазначено, що «при створенні МОП виходили з переконання, що соціальна справедливість має найбільшу значущість у забезпеченні умов загального та міцного миру» [24].

У ЄС ця тема також є актуальною.

Для аналізу оцінки та порівняння рівня розвитку та соціальної справедливості в державах-членах ЄС вироблено спеціальні критерії – індекс соціальної справедливості (Social Justice Index).

Дослідження показало, що найвищими за рівнем соціальної справедливості на ринку праці є Данія, Німеччина, Австрія, Швеція. Оцінювалися такі критерії: працевлаштування, зайнятість осіб похилого віку, зайнятість іноземців, зайнятість жінок порівняно з чоловіками, рівень безробіття, безробіття серед молоді, тимчасова зайнятість, рівень оплати праці тощо [25, с. 8, 35].

Проаналізувавши вищезазначені заходи та критерії МОП і ЄС зі становлення соціальної справедливості, можна дійти висновку, що майже всі вони на

сучасному етапі відображають смислове насичення соціальної функції трудового права.

Таким чином, це свідчить про позитивний вплив ефективної реалізації соціальної функції трудового права на досягнення соціальної справедливості та їх причинно-наслідковий зв'язок.

Однією з найважливіших ідей Платона є формування концепції «абсолюту», а саме сприйняття справедливості як абсолюту.

Це концептуально важливо, адже одразу встановлює фундаментальні орієнтири. Наприклад, без розуміння права як абсолюту втрачається його суть, воно припиняє бути дієвим соціальним регулятором.

Так само й соціальна функція трудового права повинна бути направлена на «абсолют» – досягнення соціальної справедливості. Тільки тоді соціальна функція набуває повного смислового насичення та стає мега функцією.

Висновки. Цивілізаційні процеси й глибинне розуміння природньої специфіки людини безумовно змінюють відношення до суті як самого трудового права, так і його соціальної функції. На підставі проведеного дослідження було визначено концептуальний зміст соціальної функції трудового права, який полягає у встановленні та реалізації певних соціальних гарантій та стандартів у сфері трудових відносин, заснованих на соціальній справедливості, соціальній безпеці, соціальному партнерстві та гідній праці.

Крім того, соціальну функцію трудового права досліджено як центральний засіб досягнення соціальної справедливості та констатовано прямий причинно-наслідковий зв'язок: ефективна реалізація соціальної функції трудового права – соціальна справедливість.

Література

1. Процевський О.І. Функції трудового права/ Вибрані твори; упоряд.: В.О. Процевський, Р.І. Шабанов, О.О. Коваленко. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2018. С. 57–73.
2. Коваленко О.О. Справедливість як концепт гідної праці. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науковопрактичної конференції Двадцяті осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі проблеми теорії та практики» (м. Хмельницький, 1-2 жовтня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 194–195.
3. Чанишева Г.І. Соціальний діалог у сфері праці як один з основних принципів трудового права. Часопис цивілістики. 2017. Вип. 27. С. 162–166.
4. Шумна Л.П. Новий діапазон соціальної функції трудового права/ Л.П. Шумна, О.Г. Огородник, Н.М. Свириденко. Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право. 2018. № 3. С. 46–55.
5. Лазаренко А.М. Соціальне партнерство як механізм реалізації соціальної функції трудового права. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 6-2. Том 2. Серія: Юридичні науки. Херсон, 2014. С. 111–114.
6. Купіна Л.Ф. Окремі аспекти соціальної ефективності норм трудового права. Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2019. №1. С. 144–147.
7. Коваленко О.О. Доктрина трудового права як наріжний

камінь реформування законодавства про працю. Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 29 верес. 2017 р. / Нац. юрид. ун-т імені Я. Мудрого; [за ред. В.В. Жернакова]. Харків: Право, 2017. С. 68–75. **8.** Процевський О.І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України. *Право України*. 1999. №6. С. 101–104. **9.** Андріїв В.М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення: автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Василь Михайлович Андріїв. Одеса: [б. в.], 2012. 40 с. **10.** Цуварев О.Ф. Функції трудового права: поняття та класифікація. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 37, 2023 р. С. 77-85. **11.** Трудове право: підручник / О.М. Ярошенко, С.М. Прилипка, А.М. Слюсар та ін.; за заг. ред. О.М. Ярошенка. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2017. 560 с. **12.** Іншин М.І. Соціальна політика як правова категорія. *Актуальні проблеми соціального права в Україні: збірник наукових праць / за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербини, С.Я. Вавженчука; відпов. ред. І.С. Сахарук*. Харків : Юрайт, 2017. С. 7–22. **13.** Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / Н.Б. Болотіна. 5-те вид.перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 860 с. **14.** Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Харків: Фірма «Консум», 1998. 480 с. **15.** Стасів О.В. Соціальна сутність сучасного трудового права та її конституційні витоки. *Університетські наукові записки*. 2009. №.1(29). С. 176–179. **16.** Трудове право України: академічний курс: підруч. / [П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. 5-те вид., перероб. і доп. К. :Ін Юре, 2014. 542 с. **17.** Лосиця І.О. До питання соціального діалогу: аналіз новітнього законодавства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. Т. 24 (63). № 1. 2011. С. 105–112. **18.** Кудряченко А.І. Соціальне партнерство: європейський досвід і Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 132–141. **19.** Вишновецька С.В. Вплив соціальної безпеки на розвиток трудових правовідносин. *Розвиток трудового потенціалу як складова соціальної безпеки України: монографія / С.В. Вишновецька, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, І.С. Сахарук та ін. / за ред. М.І. Іншина, І.С. Сахарук – Київ : ФОП Маслаков, 2018. 544 с. **20.** Коваленко О.О. Міжнародні правові норми, що визначають право на працю, як важливий елемент розвитку України як соціальної та правової держави. *Сборник международной научно-практической Интернет-конференции Международное право развития: современные тенденции и перспективы: электронное научное издание*, Одесса: Национальный университет «Одесская юридическая академия», 17 июня 2015 г. С. 38–43. **21.** Жигалкін І.П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини в Україні: дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Сєверодонецьк, 2016. 449 с. **22.** Цуварев О.Ф. Принцип соціальної справедливості без філософії та моралі: практичний аспект. *Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану: матеріали з Міжнародної науково-практичної конференції, Ломжа-Харків, 15.02.2023 р. / За науковою редакцією д. інж. Пьотр Поніхтера, к. п. н. Зоя Шарлович. Видавництво: MANS w Łomży, 2023. С. 271–274. **23.** Устав Международной организации труда от 28.06.1919 г. **24.** Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці від 18.06.1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_260. **25.** Daniel Schraad-Tischler and Christof Schiller. *Social Justice in the EU. Index Report 2017, Social Inclusion Monitor Europe*. 2017. 180 p. **26.** Конституція України від 28.06.1996. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.**